

EL MONESTIR DE SANTA MARIA DE ROCA ROSSA, TORDERA, ESPAI FUNERARI I DEVOCIÓ POPULAR¹

Joan Bou i Illa²

Jaume Vellvehí i Altimira

Grup d'Història del Casal. Mataró

RESUM

El monestir de Santa Maria de Roca Rossa, situat en l'actual terme de Tordera, el Maresme, va ser un petit priorat de canonges sota l'orde de Sant Agustí que va fundar al segle XII el vescomte Guerau III de Cabrera.

Partint de l'objectiu de constatar si el priorat de Santa Maria de Roca Rossa exerceix una funció funerària entre les elits locals, la comunicació analitza els vestigis materials que hauria pogut generar l'ús funerari de l'espai. La informació obtinguda de les escasses restes que se'n conserven es complementa amb dades extretes de la documentació i de la bibliografia consultada, i es conclou que, llevat de casos puntuals, ni els Cabrera ni les elits locals no van optar per Roca Rossa com a mausoleu familiar. Sí que, en canvi, el prestigi espiritual i la devoció popular del monestir van tenir molt de pes entre la població del territori i les seves elits. En aquest sentit, el cas del vescomte Bernat I, que els darrers anys de la seva vida es va retirar a l'hostatgeria del priorat, on degué morir, n'és una clara mostra. Com ho són les nombroses deixes a la comunitat i les donacions a la Confraria de Santa Maria d'aquell monestir.

---

1 Aquesta comunicació és una actualització de la que es va presentar a la III Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme, celebrada a Vilassar de Mar i publicada a BOU - GRAUPERA - VELLVEHÍ 2009.

2 BOU I ILLA, JOAN (Tordera, 1949-2022) ens ha deixat el 4 de gener. Era membre del Grup d'Història del Casal i fou un dels promotors del Cercle d'Història de Tordera. Les seves recerques se centraven en la història, especialment l'Edat Mitjana, i el patrimoni cultural popular de Tordera. Aquest article, probablement, és el seu darrer treball. Des d'aquestes ratlles vull fer constar el privilegi que he tingut en poder compartir amb ell tantes recerques i moments inoblidables.

PARAULES CLAU

Medieval - monestir - mausoleus medievals - costums funeraris - vescomtat de Cabrera - patrimoni.

ABSTRACT

The monastery of Santa Maria de Roca Rossa, located in the current municipality of Tordera, el Maresme, was a small priory of canons under the order of Sant Agustí founded in the 12th century by Viscount Guerau III of Cabrera.

With the objective of ascertaining whether the priory of Santa Maria de Roca Rossa had a funerary function among the local elites, this paper analyzes the material vestiges that could have been generated by the funeral use of the space. The information obtained from the few preserved remains is complemented with data extracted from the documentation and bibliography consulted and it is concluded that, except in specific cases, neither the Cabrera family nor the local elites opted for Roca Rossa as a family mausoleum. On the other hand, the spiritual prestige and popular devotion of the monastery were important among the population of the territory and its elites. The case of Viscount Bernat I, who in the last years of his life retired the hospice of the priory, where he must have died, is a clear example of this. As are the numerous legacies to the community and donations to the confraternity of Santa Maria of that monastery.

KEYWORDS

Medieval (medieval) - monastery - Medieval mausoleums - funeral customs - viscountcy of Cabrera - heritage

Introducció

En el decurs de l'edat mitjana, va anar prenent força enterrar els difunts dins l'església. I, quan s'acostava el moment de morir, es va estendre el costum de fer deixes testamentàries a l'església o a la comunitat monàstica de preferència, amb la intenció d'assegurar-se la custòdia de les restes, la perpetuació de la memòria i la celebració de les misses dedicades a la salvació de l'ànima. Aquest costum aniria prenent importància fins al punt que les esglésies dels monestirs també van adoptar una funció funerària. A les darreries del segle XIII, els senzills enterraments dels primers temps van esdevenir sepulcres monumentals patrimoni de les elits, que tenien el privilegi de ser-hi enterrades. Monarques i alta noblesa civil i eclesiàstica buscarien perpetuar la memòria dels avantpassats de la nissaga tot fent manifestació del seu poder amb grans enterraments i mausoleus en catedrals i monestirs.

En la nostra comunicació veurem si el priorat agustí de Santa Maria de Roca Rossa, en l'actual terme de Tordera, exerceix aquesta funció funerària entre les elits locals en el marc de la devoció popular.

La funció funerària del priorat de Santa Maria de Roca Rossa

L'estat de degradació i l'abandó al qual ha estat sotmès l'edifici de l'antiga canongia regular agustina de Santa Maria de Roca Rossa des que se'n va extingir la vida monàstica no aporta cap informació rellevant en torn a l'ús funerari de l'espai. Quant a vestigis funeraris, no s'ha conservat, ni tampoc no en tenim notícia, cap sarcòfag ni ossera, l'únic testimoni que ha pervingut és la làpida funerària, datada a les darreries del segle XII, del monjo Ramon Gasc, fundador del monestir.³ La làpida actualment es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya i, segons la transcripció que en va fer Josep M. Pons i Guri, deia així:

*«Istius ecclesie primus fundatur habetur
qui iacet hoc tumulo raimundus nomine gascus
principio finem posuit mundana relinquens
perpetui fructus mercem super astra resumens.»* (Pons, 1984, pàg. 10)

3 Vegeu PONS, 1984.

Al claustre, en el mur de l'església, sí que hi ha un possible vestigi. Es tracta d'una mènsula conservada i d'una segona que estaria a uns 50 cm, tal com s'intueix de l'encaix que hi ha en el parament, que haurien pogut sostenir un petit sarcòfag amb funció d'ossera. Finalment, cal apuntar la possibilitat, que només una intervenció arqueològica podria contrastar, que existís una suposada cripta sota la nau de l'església, que alguns testimonis orals havien vist a mitjan segle passat, i que es va reomplir. Aquesta notícia coincidiria amb altres testimonis orals posteriors que també situen uns enterraments que haurien aparegut en el decurs d'una intervenció de neteja i condicionament de l'interior del temple.

Així, doncs, l'única font que ens pot aportar una certa informació és la documental.

El monestir de Santa Maria de Roca Rossa, una canònica regular sota l'orde de Sant Agustí, havia estat fundat el 1145 per Guerau III de Cabrera en un alou anomenat *de la Fredena*, en terme de la parròquia d'Hortsavinyà, que de la casa de Falgars. Malgrat que el vescomte Guerau III de Cabrera s'hagués erigit en fundador del priorat de canonges agustins de Roca Rossa, els vescomtes de Cabrera van adoptar, sota la seva protecció i principal referent espiritual, el monestir de Sant Salvador de Breda. El monestir bredenc l'havia fundat l'orde de Sant Benet l'any 1038, per voluntat dels Cabrera, i alguns membres de la nissaga s'hi van enterrar o van expressar la voluntat que els hi enterressin.⁴

El primer del qual tenim constància és Guerau IV de Cabrera, en el seu testament del 1205, per bé que en el del 1223 demanava que se l'enterrés al monestir de Poblet, tot mostrant l'aspiració de poder seguir els comtes-reis, que havien adoptat aquell monestir com a panteó reial. Va deixar, però, seguint la tradició familiar de promocionar el moviment dels canonges regulars, cent monedes d'or al priorat de Roca Rossa, entre altres canòniques. Sí que, en canvi, Guerau V va expressar, al testament del 1243, que el seu cos havia de reposar al monestir de Sant Salvador de Breda, i va deixar un mas de Sant Andreu de Ramió a Roca Rossa. A la segona meitat del segle xiii, a causa del prestigi dels ordes mendicants que s'estaven introduint en aquells moments, i en el marc del procés de creació de la identitat familiar, els vescomtes de Cabrera⁵ van optar perquè se'ls enterrés al convent de Sant Domènec de Girona, fins ben entrada la primera meitat del segle xiv, quan van recuperar l'interès pel monestir bredenc i s'hi van enterrar els vescomtes Ponç IV, Bernat IV i també la seva esposa, la comtessa Timbor de Prades. Amb tot, la tradició familiar i la força devocional del priorat agustí va continuar mantenint l'interès dels Cabrera amb deixes. Per exemple, Guerau VI va deixar cinc-cents sous als monestirs de Sant Pere Cercada i Santa Maria de Roca Rossa al testament del 1278.⁶ I, en algun cas com en el de Bernat I,

4 Vegeu MARTÍNEZ, 2011.

5 Sobre el procés de legitimació i d'afirmació personals i familiars dels Cabrera que havia de dotar-los de trets distintius i reconeixibles, vegeu MARTÍNEZ, 2015.

6 Transcripció a NONÓ, 2001.

acollint-lo en l'hostatgeria del monestir. Tot sembla indicar que quan Bernat I va cedir pas al seu successor, el seu fill Bernat II, s'hi va retirar i va establir la residència permanent a Roca Rossa, on probablement degué morir, amb anterioritat al 28 de febrer del 1337. Del seu retir a Roca Rossa n'ha pervingut un inventari dels béns que Bernat I tenia al monestir.⁷ No sabem, però, si hi va ser sebollit.

Queda descartat, doncs, l'interès dels Cabrera per la canònica com a mausoleu. Vegem, però, si la noblesa local va optar pel priorat agustí com a sepulcre per a la seva nissaga o, com els Cabrera, van triar altres institucions.

Per exemple, els castlans de Montpalau, almenys inicialment, van decidir que se'ls enterrés a la parròquia de Sant Pere de Riu, tal com ho testimonien dues làpides sepulcral amb l'escut dels Montpalau esgrafiada i que en el seu moment vam datar al segle xii⁸. En canvi, Simó de Montpalau, castlà del castell, segons l'erudit calellenc Albert Giol, va atorgar testament l'any 1262 i va disposar que se l'enterrés al monestir de Roca Rossa.⁹ Els Roger, batlles de Calella i del terme del castell de Montpalau, també van decidir enterrar-se a Sant Pere de Riu, ja que, d'igual manera, s'ha conservat una làpida amb el seu motiu heràldic.¹⁰ El primer Roger que va ser batlle de Calella i del terme del castell de Montpalau va ser Bernat Roger, al darrer terç del segle xv. Tampoc la nissaga dels cavallers Canet, de la Casa Forta de Canet de Mar, no va optar per Roca Rossa, es va inclinar més per voler reposar al monestir de Sant Pau, a Sant Pol de Mar, més proper.

Quant a la casa de Falgars, posseïdors de l'alou fundacional del monestir, alguns membres d'aquesta nissaga també van triar altres institucions perquè se'ls hi enterrés. És el cas de Pere de Falgars, que, al seu testament del 1162, demanava que se l'enterrés al monestir de Sant Salvador de Breda i hi donava seixanta sous.¹¹ En canvi, el seu fill Pere Gros de Falgars, que va fer testament el 6 d'octubre del 1217, va voler reposar a Santa Maria de Lançon. Només Bertran de Bescanó, o de Falgars, va demanar que se l'enterrés a Santa Maria de Roca Rossa al seu testament del 2 d'abril del 1212: «*Primum dimitto corpus meum sancte Marie de Rocharossa cum III mansos meos des Puiol que sunt in parrochia sancti Cipriani de Falgars, sicut melius habeo et teneo, et mansum de Bancel in eadem parrochia cum suis pertinenciis; tali modo ut una lampada ante altare sancte Marie die et nocte semper ardeat, et in tali die quod ab hoc seculo exiero omnes missas*

7 Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya a l'Abadia de Poblet. Document 3730 (rotlle 986, fot. 559-561). Sobre els béns inventariats, vegeu BOU-VELLVEHÍ, 2010.

8 Les làpides es conserven a la porta d'accés a l'església de Sant Pere, reaprofitades com a graons de l'escala. Sobre les làpides, vegeu VELLVEHÍ 1992A i VELLVEHÍ 1992B.

9 Citat a *Els castells catalans*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1967. Vol. I, pàg. 701, nota 39.

10 Vegeu VELLVEHÍ 1992^a.

11 Arxiu Ducal de Medinaceli, que es pot consultar a l'Arxiu Històric d'Hostalric: Cabrera i Bas, r.2954, II.8-II.n.2, rt.977, f.216.

celebrentur et exeant super meam fossam» (Pons, 1984, pàg. 267). Amb tot, els senyors de la casa forta de Fogars van tenir sota la seva protecció el priorat de Roca Rossa: Berenguer-Pere de Falgars, acceptant donar l'alou fundacional com a feudatari del seu senyor superior, el vescomte Guerau IV, la vídua del seu fill Pere, Fresca de Menola, el 1177, donant un sexter d'oli anual, i el seu fill Pere Gros, amb diverses donacions, el 1194 i el 1196, o el mas que va donar en el testament del 1217.

Passa el mateix amb altres famílies de la zona. Per exemple, Guillem Blancaç, membre d'una família de Sant Genís de Palafolls, en fer testament, el 23 d'agost del 1204, va demanar que se l'enterrés a Roca Rossa. Però, en canvi, el seu fill Guillem va disposar la seva sepultura a Sant Salvador de Breda al testament del 26 d'abril del 1275¹², i va aportar 2.000 sous. Amb tot, no va oblidar Roca Rossa i hi va fer un llegat, com a altres parròquies de la zona.

Un altre personatge que va demanar ser enterrat a Roca Rossa és Bernat de Vilarasa¹³, el 31 de juliol del 1229, un desig que va acompanyar amb la donació del mas Masó a Sant Pere de Vilamajor. I potser també Guerau de Blanes, el 1227, hauria demanat reposar al priorat agustí, per bé que la notícia que va donar Jesús Crous¹⁴ no l'hem pogut contrastar.

Conclusions

Els vescomtes de Cabrera, malgrat ser els fundadors del monestir de Santa Maria de Roca Rossa, en cada moment i d'acord al seu interès d'afirmació personal i familiar, opten per la institució que més els convindrà com a mausoleu. El monestir de Sant Salvador de Breda, el de Santa Maria de Poblet, seguint els monarques, o institucions mendicants, després. Al seu torn, l'aristocràcia local tampoc no optarà per Roca Rossa i sovint segueix les passes dels Cabrera i la influència del monestir bredenc, que trien com a mausoleu alguns dels Falgars i dels Palafolls. Només puntualment, personatges d'alguna família de la zona demanaran que se'ls hi enterri: Guillem Blancaç, Bernat de Vilarasa i Bertran de Bescanó.

Quant als vestigis que se'n conserven, les mènsules de la galeria claustral sí que testimonien l'existència d'una ossera, però sense el caràcter monumental que s'estendrà arreu al segle XIV, moment en què el monestir inicia una davallada progressiva.

En definitiva, doncs, la canònica regular agustina de Santa Maria de Roca Rossa no va assolir mai la funció funerària d'una família concreta. Sí que va ser, en canvi, el centre de la devoció espiritual dels habitants de la zona i de personatges rellevants que

12 Arxiu Diocesà de Girona: R-000-00010 i R-000-00100.

13 PONS, 1984, DOCUMENT 171, Pàg. 299-301.

14 CROUS, 1994, Pàg. 78.

van tenir en consideració el monestir, oferint la seva protecció amb donacions i deixes testamentàries, volent reposar-hi, en algun cas puntual, o escollint-lo com a retir espiritual, el vescomte Bernat I. En aquest sentit, el prestigi espiritual i la devoció popular de Roca Rossa era força rellevant, tal com testimonia l'existència del casal de la Confraria de Santa Maria, que tenia un prevere secular, nombrosos beneficis i aniversaris a l'altar de Santa Margarida.

BIBLIOGRAFIA

BOU I ILLA, JOAN; VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (2010). *Del romànic al gòtic. El monestir de Santa Maria de Roca Rossa. Tordera-El Maresme*. Mataró: Grup d'Història del Casal.

BOU I ILLA, JOAN; GRAUPERA I GRAUPERA, JOAQUIM; VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (2009). «La funció funerària dels monestirs medievals del Maresme: Sant Pere de Clarà (Argentona) i Santa Maria de Roca Rossa (Tordera)». *III Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*, Vilassar de Mar: Institut Ramon Muntaner, pàg. 141-159.

CROUS I COLLELL, JESÚS (1994). *Blanes. Cronologia històrica (segle III a C - segle XX)*. Blanes: Ajuntament de Blanes.

MARTÍNEZ GIRALT, ALEJANDRO (2015) [consulta en línia]. *Parentela aristocràtica, domini i projecció sociopolítica. Els vescomtes de Cabrera entre 1199 i 1423*. Tesi doctoral, Universitat de Girona. <http://hdl.handle.net/10803/398029> [consulta el 30 maig del 2021].

- (2011). «Sant Salvador de Breda: un obscur cas de vincles entre llinatges aristocràtics i institucions monàstiques a la baixa edat mitjana», *IV Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme: Els monestirs medievals, Felibrejada*, núm. 93. Mataró: Grup d'Història del Casal.

NONO, BRÍGIDA (2001). *Mil anys d'història escrita. Maçanet de la Selva*. Girona: Taller d'Història Maçanet de la Selva.

PONS I GURI, J.M. (Ed.) (1984). *El cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona: Fundació Noguera.

TO, LLUÍS (1987). «L'evolució dels ritus funeraris a Catalunya a través dels testaments», *Lambard. Estudis d'art medieval*. Vol. III, 1983-1985. Barcelona: Amics de l'Art Romànic, pàg. 74-96.

VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (1992a). «Les làpides sepulcral». *L'església romànica de Sant Pere de Riu (Tordera. El Maresme)*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme. Mataró. Secció Grup d'Amics de l'Art Romànic, pàg. 48-51.

- (1992b). «Sant Pere de Riu, Tordera, les làpides sepulcral». *Catalunya Romànica*, vol. XX. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- (1994). «Làpida Sepulcral (segle XII). Tordera», *Felibrejada*, núm. 10 (novembre del 1994). Mataró: Grup d'Història del Casal.

Foto 1: Mènula al mur de la galeria claustral amb l'encaix de la seva parella al costat, que devia sostenir una ossera (fotografia J. Vellvehí).

Foto 2: Làpida sepulcral conservada al MNAC. (fotografia Arxiu Històric Municipal Fidel Fita).

